

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

БЛАЖІВСЬКА НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА

УДК 347.2/.3:341.645

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ
ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ПРИ ЗАХИСТІ МАЙНОВИХ ПРАВ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Тернопіль – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті законодавства Верховної Ради України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
Стефанчук Руслан Олексійович,
Верховна Рада України,
Перший заступник Голови Верховної Ради
України

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Гринько Світлана Дмитрівна,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
завідувач кафедри цивільного права та процесу

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) Національної академії
правових наук України
Майданик Роман Андрійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри цивільного права

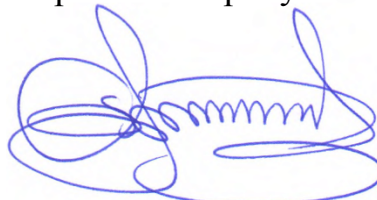
доктор юридичних наук, доцент
Шимон Світлана Іванівна,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
завідувач кафедри підприємницького
та корпоративного права

Захист відбудеться «26» вересня 2020 року о 9-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.04 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розіслано «26» серпня 2020 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. В. Банах

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Право власності є фундаментальним правом і підґрунтям ринкової економіки. Забезпечення ефективної нормативно-правової бази й інституційного механізму, які гарантують захист цього права від необґрунтованого та свавільного втручання з боку держави і третіх осіб та дозволяють власнику вільно реалізувати свої законні інтереси та правомочності, – одне з найважливіших завдань законотворця.

Суспільні відносини у сфері власності постійно розвиваються, еволюціонують. Змінюється і правове регулювання інституту права власності, удосконалюються нормативно-правова база і заснована на її застосуванні юридична практика, відбуваються гармонізація та уніфікація національних підходів і правових доктрин, розширення компетенції наднаціональних органів та інститутів у сфері регулювання майнових правовідносин.

Можна перелічити низку питань, пов'язаних із регламентацією права власності, які сьогодні становлять об'єкт жвавих дискусій. Серед них – питання про коло об'єктів права власності, яке набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку з тим, що на сучасному етапі розвитку нашої держави зростає значення таких нематеріальних цінностей, як інтелектуальна власність, ділова репутація тощо. Не менш важливим стає поширення дії юридичних норм про право власності на трудові, соціальні й інші суспільні відносини, які мають майнову складову, зважаючи на залежність рівня життя широких груп населення від отримання різноманітних соціальних пільг, допомог і пенсій.

Однією з актуальних і надскладних убачається проблема допустимого втручання у здійснення права власності. З одного боку, людина, її права та свободи на сучасному етапі розвитку України визнані найвищою цінністю. Держава як не повинна втручатися у здійснення права власності, так і зобов'язана вживати усіх необхідних заходів, якими можна забезпечити захист цього права від будь-яких втручань і посягань з боку третіх осіб. Із другого боку, захист інтересів суспільства, забезпечення його поступального та сталого розвитку можуть стати причиною того, що майнові інтереси окремої особи будуть принесені в жертву задля досягнення вищих цілей. До якої міри може бути обмежене право власності окремої особи з метою захисту інтересів суспільства? Наскільки захист тих чи інших інтересів суспільства виправдовує введення подібних обмежень? Яким чином при цьому може бути дотриманий баланс публічних і приватних інтересів? На ці та багато інших запитань досі немає однозначних відповідей.

На сучасному етапі розвитку Україна прагне до активної співпраці з державами – членами Ради Європи та Європейського Союзу і поступової інтеграції в єдиний загальноєвропейський правовий простір. У зв'язку з цим питання приведення національного законодавства та правозастосовної практики у сфері права власності як основної економічної категорії і

фундаментального права людини у відповідність до європейських стандартів набуває дедалі більшої актуальності та потребує першочергового вирішення. Розв'язання окресленої проблеми, безумовно, має відповідати інтересам українського суспільства та держави і стати закономірною відповіддю на ті процеси і зміни, які відбуваються у соціальній та економічній сферах нашої країни.

Детальний аналіз підходів до захисту майнових прав ЄСПЛ необхідно здійснити для приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів та сприяння громадянам України і вітчизняним юридичним особам ефективніше відстоювати свої інтереси у національних судових інстанціях.

Усе зазначене визначило актуальність обраної теми.

Доцільно зазначити, що проблеми застосування практики ЄСПЛ стали предметом досліджень у багатьох працях науковців. Ідеться передусім про роботи: М. В. Буроменського, В. Г. Буткевича, О. О. Гріненко, В. Н. Денисова, В. І. Євінтова, О. В. Задорожнього, О. М. Клименко, О. Л. Копиленка, І. І. Лукашука, В. В. Мицика, В. П. Паліюка, П. М. Рабіновича, В. М. Репецького, К. О. Савчука, С. В. Шевчука, І. В. Яковюка та ін.

Водночас проблематиці застосування практики ЄСПЛ під час захисту майнових прав увагу приділено, зокрема, в наукових працях: В. Г. Буткевича, О. С. Данелія, О. В. Дзери, Т. І. Дудаш, Б. Л. Зимненка, О. І. Котляр, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика, В. І. Манукяна, В. Є. Мармазова, І. В. Мінгазова, А. М. Мірошніченка, Т. Н. Нешатаєва, В. П. Паліюка, П. М. Рабіновича, С. П. Рабіновича, Р. Б. Сабодаша, Є. Г. Савельєва, С. В. Шевчука.

Що ж стосується західної правової науки, то проблематику застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав розглядали такі вчені, як: Т. Allen, M. Ambrus, C. A. Anghelescu, G. Boroï, R. Arigho, F. Besselink, D. Beyleveld, R. Boot, J. Callewaert, A. Coban, M. R. Cohen, G. Czepek, N. Desyatnikova, U. Deutsch, M. Emberland, I. Forrester, M. Gillman, D. Haider, L. Helfer, A. Koch, U. Kriebaum, M. Marochini, D. Melkonyan, M. Stiernstrom, S. Tishler, L. Wildhaber та ін.

Як бачимо, прецедентна практика ЄСПЛ у сфері захисту майнових прав є предметом дослідження багатьох учених. Однак варто зауважити, що інститут права власності складний і багатогранний і, як наслідок, практика ЄСПЛ щодо його захисту настільки широка та різна, що далеко не всі правові позиції ЄСПЛ відображено і піддано детальному аналізу у вітчизняній науці. Крім того, ЄСПЛ трактує ЄКПЛ як «живий» інструмент, у зв'язку з чим підходи ЄСПЛ до розуміння окремих положень ЄКПЛ і протоколів до неї, зокрема й положень, які стосуються права власності, еволюціонують, зазнають із часом суттєвих змін. Тому існує необхідність здійснити аналіз нових підходів ЄСПЛ до захисту майнових прав та удосконалити теоретико-методологічні і прикладні засади застосування цієї практики при захисті майнових прав.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт відділу теорії та практики законотворчої діяльності Інституту законодавства Верховної Ради України у межах науково-дослідної теми «Науково-правове забезпечення законотворчої діяльності» (державний реєстраційний № 0104U006963).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні та виявленні теоретико-методологічних і прикладних засад застосування практики ЄСПЛ в умовах трансформації правової системи держави та імплементації правових позицій ЄСПЛ у національне законодавство з метою підвищення рівня ефективності захисту майнових прав.

Для досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання:

- здійснити теоретико-методологічне обґрунтування застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав;
- розкрити правову природу практики ЄСПЛ, зокрема і як джерела цивільного права;
- з'ясувати принципи тлумачення ЄКПЛ та їх значення при застосуванні практики ЄСПЛ;
- визначити систему майнових прав, захист яких здійснюється відповідно до практики ЄСПЛ;
- обґрунтувати зміст порушення майнових прав відповідно до практики ЄСПЛ;
- виявити підстави й умови правомірного втручання у майнові права;
- узагальнити способи захисту майнових прав відповідно до практики ЄСПЛ;
- виявити теоретичні та практичні проблеми застосування практики ЄСПЛ при захисті окремих майнових прав, зокрема: прав на чуже майно, прав інтелектуальної власності, корпоративних прав, зобов'язальних прав вимоги;
- розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення застосування практики ЄСПЛ у частині захисту майнових прав особи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі захисту права власності згідно із цивільним законодавством України та практикою ЄСПЛ.

Предметом дослідження є практика застосування ЄСПЛ статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ та засади імплементації правових позицій ЄСПЛ стосовно тлумачення зазначених положень у цивільне законодавство і судову практику України.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано як загальний діалектичний метод, так і спеціальні методи наукового пізнання дійсності. Серед іншого, в основу дослідження застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав у різних країнах покладено застосування комплексного компаративного методу, який включає у себе методи зіставлення, протиставлення, а також системний, функціональний, аксіологічний, синергетичний методи і метод комплексного аналізу, що дав змогу вирішити

складні теоретичні проблеми порівняльного правознавства за допомогою використання досягнень правової науки інших держав (*підрозділи 1.3, 1.4*). Особливе місце серед методів дослідження посідає історико-правовий метод, який надав можливість розкрити правову природу практики ЄСПЛ та історичні передумови виникнення і формування концепції позитивних обов'язків держави (*підрозділи 1.1, 1.2*). Окрім того, під час дослідження особливостей захисту ЄСПЛ майнових прав у роботі широко застосовано метод системного аналізу (*підрозділи 2.1–2.5*). За допомогою наукових методів абстрагування та узагальнення, аналізу і синтезу здійснено наукове опрацювання особливостей застосування практики ЄСПЛ при захисті окремих майнових прав (*підрозділи 3.1–3.6*). У роботі також застосовано теоретико-прогностичний метод, за допомогою якого сформульовано бачення перспектив імплементації правових позицій ЄСПЛ у національне законодавство, а також розроблені пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства України в частині застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав (*підрозділи 2.5, 3.3–3.6*).

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертації вперше досліджено теоретико-методологічні та прикладні засади застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав, визначено доктринальні засади імплементації правових позицій ЄСПЛ, що зорієнтовані на підвищення рівня ефективності захисту майнових прав.

Сформульовано такі нові або такі, що мають елементи новизни, наукові положення, які виносяться на захист:

Уперше:

1) обґрунтовано існування трьох моделей застосування судового прецеденту: а) модель виняткової аналогії, відповідно до якої кожне судове рішення розглядається як приклад правильного розгляду справи на підставі всіх наявних у розпорядженні суду фактів; б) модель стверджуючого правила, яка полягає в тому, що судові рішення сприймаються як акти, у яких закріплено певні правила, обов'язкові для застосування нижчестоящими судами під час розгляду аналогічних справ; в) принципово-зразкова модель, згідно з якою судові рішення, які ґрунтуються на певних правових принципах, можуть бути використані під час розгляду аналогічних справ у майбутньому, а також для подальшого розвитку та вдосконалення правової системи (прикладом останньої моделі слугують рішення ЄСПЛ);

2) надано визначення поняттю «законне (легітимне) очікування», під яким пропонується розуміти характеристику активу, в тому числі права вимоги, що ґрунтується на законі чи іншому нормативно-правовому акті та (або) підтверджується судовою практикою;

3) доведено, що відповідно до практики ЄСПЛ втручання у майнове право особи повинно відбуватися з урахуванням таких обов'язкових умов: по-перше, позбавлення майна має здійснюватися на законній підставі; по-друге, воно повинно переслідувати загальні (суспільні) інтереси; по-третє, держава

може здійснювати контроль за використанням майна, дотримуючись формальної (закон) і матеріальної (суспільні інтереси) підстав;

4) аргументовано, що встановлення режиму володіння майном, а також тимчасове вилучення майна є різновидами прояву контролю за використанням майна у розумінні частини 2 статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ;

5) доведено, що відсутність розумної компенсації у випадку позбавлення особи майнових прав є очевидним порушенням статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, оскільки покладає на особу індивідуальний і надмірний тягар, що свідчить про недотримання необхідного балансу; водночас цілковита відсутність компенсації може бути виправдана у виключних випадках з урахуванням інтересів суспільства та конкретних обставин, в умовах яких відбувається втручання у здійснення майнових прав;

6) аргументовано, що жертвою порушення відповідно до статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ є особа, чиї права безпосередньо були порушені оскаржуваною дією чи бездіяльністю або ж були піддані загрозі такого порушення з боку держави, у тому числі з боку приватних неурядових організацій і товариств, учасників юридичних осіб, арбітражних керуючих, підприємств та установ комунальної форми власності;

7) доведено, що завдання збитків особі внаслідок впливу інфляційних процесів являє собою позбавлення особи майна відповідно до статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ;

8) обґрунтовано, що для застосування автономного правового поняття «право власності», розробленого у практиці ЄСПЛ, необхідно насамперед знайти відповідне його змісту суб'єктивне цивільне право, закріплене в національному законодавстві, чи власне право власності, чи інше речове право, чи право інтелектуальної власності, чи корпоративне право, чи зобов'язальне право, чи інше майнове право;

9) аргументовано твердження: якщо у національному праві немає відповідного автономного правового поняття суб'єктивного цивільного майнового права, то зміст майнового активу, що охороняється статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, потрібно тлумачити як охоронюваний законом майновий інтерес, охоронюваність якого впливає із визнання практики ЄСПЛ джерелом права;

10) встановлено, що у практиці ЄСПЛ інститут зняття корпоративної вуалі застосовується для визначення: чи були державою дотримані конвенційні права при притягненні учасників (засновників) господарської організації за зобов'язаннями останньої; чи мають учасники (засновники) господарської організації право самостійно звернутися до ЄСПЛ щодо порушень, які безпосередньо стосуються тільки господарської організації;

11) визначено підходи, які застосовуються у практиці ЄСПЛ при встановленні підстав для зняття корпоративної вуалі: жорсткий – застосування судом підстав, наявність або відсутність яких однозначно свідчить про необхідність зняття корпоративної вуалі; гнучкий – означає, що кожна підстава

зняття корпоративної вуалі має бути оцінена, виходячи з обставин конкретної справи;

12) доведено, що доки право на гудвіл і (або) клієнтуру формально не закріплено на рівні національного законодавства, можливість володіння, користування гудвілом і (або) клієнтурою, їх захист повинен визнаватись охоронюваним законом майновим інтересом;

Удосконалено:

13) основні способи тлумачення ЄКПЛ, до яких належать: а) автономне тлумачення, відповідно до якого ЄСПЛ самостійно оцінює обсяг конкретних понять і виробляє їх єдине значення; б) метод захисту рикошетом, що дає змогу ЄСПЛ визнавати та захищати ті права, які безпосередньо не закріплені в ЄКПЛ, але тісно пов'язані з її положеннями чи побічно впливають із них; в) еволютивне тлумачення, відповідно до якого ЄКПЛ являє собою «живий інструмент» (living instrument) і має тлумачитися з урахуванням умов сьогодення; г) тлумачення, засноване на подальшій (наступній) практиці застосування договору, що ґрунтується на положеннях статті 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів;

14) визначення конвенційного тлумачення, під яким розуміють різновид делегованого (легального) тлумачення ЄСПЛ положень ЄКПЛ і Протоколів до неї, яке здійснюється безпосередньо у процесі правозастосовної діяльності, має загальнообов'язковий і нормативний характер для вирішення спору по суті та носить для судів держав – учасниць ЄКПЛ обов'язковий характер;

15) вимоги, які повинен задовольняти національний закон, щоб відповідати принципу верховенства права, який становить зміст усіх статей ЄКПЛ, зокрема й статті 1 Першого протоколу до неї: по-перше, обсяг поняття «закон» охоплює як писане право (до нього відносяться, зокрема, підзаконні нормативно-правові акти, а також документи, прийняті компетентними розпорядчими органами на підставі делегованих парламентом повноважень із прийняття відповідних рішень), так і прецедентне право; по-друге, національний закон має бути якісним, доступним і передбачуваним;

16) положення, відповідно до якого термін «розумна компенсація» у практиці ЄСПЛ не гарантує відшкодування повної ринкової вартості втраченого майна;

17) поняття «майно» згідно зі статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, яке розуміється у двох значеннях: по-перше, під цим терміном мається на увазі існуюче та належне особі майно, а саме: грошові кошти, цінні папери, транспортні засоби, жилі приміщення (будинки, квартири), земельні ділянки, об'єкти будівництва, майнові комплекси (підприємства), засоби індивідуалізації, об'єкти авторського права й інші блага, які мають майнову цінність; по-друге, цим поняттям охоплюється так званий актив, зокрема й право вимоги, стосовно якого заявник може стверджувати, що в нього наявне обґрунтоване та законне очікування отримати у майбутньому можливість ефективного здійснення майнового права;

18) механізм забезпечення державою Україна дотримання статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ у результаті запровадження обмеження обігу земель сільськогосподарського призначення шляхом: забезпечення правової невизначеності відповідного законодавства через встановлення чітких часових меж дії обмежувальних заходів; забезпечення співмірності обмежувальних заходів із проголошеною ціллю за допомогою поступового зменшення таких заборон та обтяжень; зняття надмірного тягаря із власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення через запровадження гнучкого характеру обмежень, які можуть бути переглянуті в індивідуальному порядку;

19) твердження про те, що корпоративні права учасника господарського товариства, які витікають із права його участі в цьому товаристві, не є особистими немайновими правами, оскільки право участі у товаристві може передаватися винятково разом з іншими складовими прав учасника товариства – майновими правами;

20) аргументацію щодо необхідності приведення закріплених у законодавстві України мораторіїв на звернення стягнення на майно боржника у відповідність до практики ЄСПЛ, забезпечивши їх пропорційність задекларованим цілям шляхом: визначення строку дії кожного мораторію, якщо тільки інше не обумовлено ціллю його встановлення; запровадження за можливості гнучкого механізму застосування мораторію у вигляді альтернативних способів задоволення вимог кредитора та (або) можливості оскарження застосування мораторію в індивідуальному порядку; гарантування кредиторам права на отримання компенсації втрат, завданих унаслідок застосування мораторію;

21) твердження, що доки немає підстав для запровадження окремого суб'єктивного права, яке було б спрямоване на комерційне використання зображення, імені, інших ознак, які індивідуалізують фізичну особу, достатньо змісту вже закріплених особистих немайнових прав, зокрема: права на ім'я; права на повагу до гідності та честі; права на повагу до людини, яка померла; права на індивідуальність; права на особисті папери; права на охорону інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах;

Дістали подальшого розвитку:

22) визначення пілотного рішення як остаточного рішення у справі, в якому ЄСПЛ визнає порушення ЄКПЛ, а також встановлює, що подібне порушення має масовий характер через структурну (або системну) дисфункцію правової системи держави-відповідача, унаслідок чого зобов'язує останню вжити певних заходів загального характеру;

23) положення, відповідно до якого межі компетенції ЄСПЛ визначаються: нормами ЄКПЛ і Протоколів до неї; нормами міжнародного права у межах наданої державою згоди; імперативними нормами загального міжнародного права незалежно від наявності такої згоди;

24) положення, що ЄКПЛ не гарантує права на пенсію за віком чи якусь іншу соціальну допомогу в конкретному розмірі, однак вимога, яка стосується

пенсії чи соціальної допомоги, може підпадати під дію статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ у випадку, якщо достатньою мірою встановлено, що вона впливає із положень національного законодавства та підтверджена рішенням суду, яке набрало законної сили;

25) аргументація, що з'ясування змісту поняття «інтереси суспільства» належить до компетенції власне держави – учасниці ЄКПЛ, а не ЄСПЛ;

26) положення, згідно з яким у разі вирішення питання про дотримання справедливої рівноваги (балансу) між інтересами суспільства та вимогами захисту прав окремої особи відповідно до статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ має враховуватися добросовісність поведінки особи у разі придбання нею майна;

27) аргументація, що у випадку втручання у права, гарантовані статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, повинен бути дотриманий справедливий баланс (розумна пропорційність) між потребами суспільства та вимогами захисту основних прав конкретної особи;

28) положення, що, оцінюючи відповідність втручання у здійснення майнових прав вимогам закону, національні суди повинні тлумачити та застосовувати внутрішнє право згідно із вимогами ЄКПЛ;

29) можливість захисту відповідно до статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ незаконного володіння, зокрема й такого, що не може вважатися добросовісним, наприклад, якщо заявник заволодів майном незаконно та знав про незаконність свого володіння;

30) аргументація виникнення в особи, яка подала заявку на реєстрацію товарної марки, легітимних очікувань, що цю заявку буде розглянуто відповідно до чинного законодавства, якщо тільки вона відповідає іншим матеріально-правовим і процесуально-правовим умовам, які стосуються процедури реєстрації. Це означає, що відмова в наданні правової охорони такій заявці є втручанням у право, передбачене статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, та може набути ознак порушення вказаного права;

31) твердження, що практика ЄСПЛ розглядає захист прав інтелектуальної власності як правомірну підставу обмеження свободи вираження поглядів, при цьому за державою визнається широка свобода розсуду;

32) аргументація того, що практика ЄСПЛ допускає компенсацію моральної шкоди у договірних зобов'язаннях;

33) розуміння права на прийняття спадщини як активу, який особа має законні сподівання отримати у майбутньому, захист якого здійснюється відповідно до статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використанні у:

– науково-дослідних цілях – для подальшого дослідження універсальних проблем застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав;

– правотворчій діяльності – під час розробки та прийняття нормативних актів, спрямованих на забезпечення ефективності застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав;

– правозастосуванні – для оптимізації та підвищення рівня судової практики у сфері застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав;

– освітньому процесі – при підготовці підручників і навчальних посібників, інших освітніх ресурсів, а також викладанні навчальних дисциплін із проблем застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною завершеною науковою працею, у якій висвітлені теоретико-методологічні та прикладні засади застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав. Викладені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, сформульовані дисертанткою самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Теоретичні та практичні висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на наукових заходах: 1) міжнародній науково-практичній конференції «Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини» (Запоріжжя, 22–23 грудня 2017 року); 2) круглому столі, присвяченому пам'яті проф. Азімова Ч. Н. «Проблеми подальшого вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав» (Харків, 21 грудня 2017 року); 3) міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (Одеса, 29–30 грудня 2017 року); 4) науково-практичній конференції, присвяченій 96-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова «Актуальні проблеми приватного права» (Харків, 14 лютого 2018 року); 5) міжнародній науково-практичній конференції «Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene» (Chisinau, 23–24 martie, 2018); 6) міжнародній науковій конференції «Modern Jurisprudence of the European Union: the interaction of law, rulemaking and practice» (Lublin, April, 17, 2018); 7) международной научно-практической конференции, посвященной памяти Н. Г. Юркевича «Теоретико-прикладные проблемы реализации и защиты субъективных прав в контексте инновационного социально-экономического развития общества» (Минск, 20–21 апреля 2018 года).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації викладено у 43 публікаціях: 1 одноосібній монографії «Теоретико-методологічні та прикладні засади застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав», 35 наукових статтях у наукових періодичних виданнях інших держав і виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз, а також у збірниках наукових праць України й інших держав, у матеріалах і тезах доповідей 7 науково-практичних конференцій і круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють п'ятнадцять підрозділів із висновками до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (657 найменувань, із них 451 – іноземними мовами) та додатка.

Загальний обсяг дисертації – 498 сторінок (з них: анотація – 16 сторінок, список використаних джерел – 73 сторінки, додаток – 6 сторінок), обсяг основного тексту – 399 сторінок. Додаток містить список публікацій здобувача та відомості про апробацію результатів дисертації.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, ступінь її наукової розробки, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, їх апробацію.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади застосування практики ЄСПЛ» складається з чотирьох підрозділів, у яких розкривається поняття та правова природа практики ЄСПЛ як джерела цивільного права, особливості її тлумачення і застосування при захисті майнових цивільних прав.

У **підрозділі 1.1 «Теоретико-методологічне обґрунтування застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав»** досліджено теорію «горизонтальної дії» прав людини і концепцію позитивних обов'язків держави та її значення для захисту майнових прав.

Встановлено, що обов'язки людини поділяються на дві групи: зворотні (конверсійні) та корелятивні. Зворотними вважаються ті обов'язки, які індивід має перед державою і суспільством (наприклад, обов'язок підкорятися законам держави). Хоча такі обов'язки можуть здаватися горизонтальними, насправді вони є вертикальними, оскільки застосовуються державою, яка діє від імені суспільства. Вони кореспондують вертикальним обов'язкам держави розвивати та захищати права людини. Зворотні обов'язки можуть негативно вплинути на права людини у разі, якщо держави використовують їх на протигагу своїм обов'язкам. У цьому зв'язку в міжнародному праві про права людини не закріплено переліку зворотних обов'язків, отож держави не можуть використовувати їх як підставу для обмеження прав людини.

Корелятивні обов'язки зобов'язують людину поважати права інших людей. Такі обов'язки є горизонтальними, оскільки виникають між суб'єктами одного правового рівня. Крім того, корелятивні обов'язки сприяють подальшому розвитку прав людини. Але у міжнародному праві про права людини не закріплено такі права, оскільки власне держави повинні захищати права людини від порушень з боку інших приватних суб'єктів. Деталізацію і забезпечення цих обов'язків міжнародне право залишає державам. Корелятивні обов'язки можна представити у формі піраміди, на нижньому рівні якої втручання міжнародного права є мінімальним, а на верхньому – максимальним.

Розкрито зміст позитивних зобов'язань держави відповідно до практики ЄСПЛ, які вимагають вжиття певних заходів, спрямованих на захист основних прав людини. Такі заходи можуть бути як юридичними (наприклад, притягнення до юридичної відповідальності винних осіб або встановлення правила з метою регламентації поведінки певних категорій осіб), так і

практичними (вимагають упровадження з боку держави всіх практичних засобів для запобігання вчиненню правопорушень).

Позитивні зобов'язання держави поділяються на субстантивні та процедурні. Субстантивні (матеріальні) зобов'язання – це зобов'язання, які вимагають від держави вжиття заходів, необхідних для повного володіння та користування правами людини. У свою чергу, процедурні зобов'язання вимагають від держави запровадження юридичних процедур із метою ефективнішого захисту осіб, забезпечення достатніх юридичних засобів реагування на випадки порушення прав людини.

Окремим видом позитивного зобов'язання є обов'язок держави у разі відповідного звернення особи розглянути питання про те, чи мало місце порушення її прав, гарантованих ЄКПЛ та Протоколами до неї, а в разі виявлення такого порушення – припинити його та виплатити особі належну компенсацію. При цьому порушення може полягати і у невиконанні позитивних зобов'язань щодо здійснення активних дій, за відсутності яких користування благом не є можливим.

Прецедентну й інтерпретаційну природу рішень ЄСПЛ розкрито в *підрозділі 1.2 «Поняття та правова природа практики ЄСПЛ»*.

Обґрунтовано, що правові позиції прецеденту й автономні правові поняття є складовими елементами системи прецедентного права ЄСПЛ. Місце автономних правових понять у системі прецедентного права ЄСПЛ обумовлено такими загальними ознаками, як: правові позиції, прецеденти й автономні поняття покликані заповнити прогалини ЄКПЛ; ЄСПЛ формулює правові позиції та автономні поняття на власний розсуд.

Прецедентний характер рішень ЄСПЛ дав змогу зробити висновок, що правові позиції прецедентів ЄСПЛ встановлюють єдині стандарти правопорядку для держав – учасниць ЄКПЛ, що виходить за межі тлумачення та конкретизації права, створює прецеденти як повноцінні джерела права.

Проведений аналіз законодавства та юридичної доктрини засвідчив, що рішення ЄСПЛ, зокрема й ті, які винесені проти інших держав – учасниць ЄКПЛ, мають в Україні обов'язкову юридичну силу та є джерелами права, тому їх мають враховувати законодавець і правозастосовні органи.

Аргументовано, що норми ЄКПЛ діють у тому вигляді, в якому вони витлумачені ЄСПЛ. Зазначене визнається усіма державами – учасницями Ради Європи незалежно від того, до якої правової сім'ї належить правова система тієї або іншої країни – учасниці, чи визнає вона джерелом права судовий прецедент, чи не визнає. Однак влада ЄСПЛ не є необмеженою. Його судова практика ґрунтується на жорстких принципах і методах тлумачення норм ЄКПЛ, використання яких призводить, як правило, до розширення змісту та гарантій закріплених ЄКПЛ прав і свобод. Водночас, незважаючи на прагнення до однакового застосування ЄКПЛ та еволютивне тлумачення закріплених у ній прав і свобод, тлумачити внутрішнє право насамперед мають національні органи судової влади. Такий принциповий підхід обумовлений тим, що судові

органи держав-учасниць здатні краще оцінити обставини й умови реалізації ЄКПЛ на своїй території з урахуванням національних особливостей. Втручання ЄСПЛ допускається лише у випадку свавілля з боку внутрішньодержавних органів.

Таким чином, ЄСПЛ залишає за національною владою певну автономію у сфері оцінки, яка може бути більш-менш широкою залежно від конкретного права чи фактичної ситуації. Проте не можна не враховувати той факт, що межі оцінки встановлюються саме ЄСПЛ, а не національними органами державної влади. Історико-правовий аналіз прецедентного права та практики ЄСПЛ свідчить, що з часом вказані межі національної кваліфікації поступово звужуються.

Підрозділ 1.3 «Принципи тлумачення ЄКПЛ та їх значення при застосуванні практики ЄСПЛ» присвячено системі таких принципів та їх правозастосовному значенню.

Встановлено, що на підставі принципів тлумачення ЄКПЛ – свободи розсуду держави (the margin of appreciation), субсидіарності (subsidiarity) та пропорційності (proportionality) – ЄСПЛ використовує такі основні способи конвенційної нормотворчості, що розширює зміст конвенційних зобов'язань держави поза їхньою волею: систематичне тлумачення; телеологічне тлумачення, тобто відповідно до цілей ЄКПЛ; автономне тлумачення понять; лінгвістичне тлумачення з пошуком співпадаючого змісту поняття в офіційних текстах ЄКПЛ, але із пріоритетом тієї мови, яка надає можливості для ширшого тлумачення; кваліфікація спірних правовідносин; оцінка ризиків втручання у право; оцінка суворості передбачуваного покарання; еволютивне тлумачення.

Розкрито розуміння ЄКПЛ як «живого інструменту» (living instrument) і необхідність її тлумачення у контексті сучасних умов, що надає можливість підвищити рівень захисту, який гарантує дотримання закріплених у ЄКПЛ прав і свобод із метою розвитку європейського публічного порядку.

Окрім еволютивного тлумачення, проаналізовано і таку техніку тлумачення міжнародних договорів, як тлумачення, засноване на подальшій (наступній) практиці застосування договору. Визначено, що відмінність еволютивного тлумачення та подальшої практики полягає у тому, що остання є результатом намірів сторін тлумачити міжнародний договір за допомогою конкретного способу, натомість еволютивне тлумачення не завжди настільки тісно пов'язане з наявністю чіткої згоди держав – учасниць ЄКПЛ.

Таким чином, застосування ЄСПЛ таких особливих підходів до тлумачення, як еволютивне тлумачення та подальша практика застосування, безумовно, допускається з точки зору міжнародного права і зумовлене особливим характером ЄКПЛ як міжнародного договору про права людини. Однак застосування цих підходів має здійснюватися із дотриманням принципу правової визначеності, а також принципу стримування ЄСПЛ, з одного боку, і принципу забезпечення реальних і ефективних, а не теоретичних та ілюзорних прав, з другого боку, що убачається можливим лише за умови, що ЄСПЛ і

держави – учасниці ЄКПЛ діятимуть узгоджено у напрямі розвитку та вдосконалення прав і свобод, гарантованих ЄКПЛ.

У *підрозділі 1.4 «Практика ЄСПЛ як джерело цивільного права»* досліджено місце практики ЄСПЛ у системі джерел цивільного права й особливості її застосування.

З'ясовано, що конвенційна система відіграє лише другорядну роль у гарантуванні фундаментальних прав на національному рівні; основна роль відводиться національним органам влади й особливо національним судам. При цьому додаткове значення діяльності ЄСПЛ проявляється у двох видах субсидіарності: 1) змістовній субсидіарності; 2) процедурній субсидіарності. Змістовна субсидіарність належить до сфери відповідальності за прийняття рішень, натомість процедурна – до сфери відносин між ЄСПЛ і національною владою.

Визначено прояви змістовного аспекту субсидіарності, одним із яких є доктрина меж свободи розсуду, відповідно до якої держави – учасниці ЄКПЛ наділені свободою розсуду у вирішенні того, як застосовувати та імплементувати ЄКПЛ, виходячи із конкретних обставин справи. Зазначене підтвердило субсидіарний характер конвенційної системи у питанні захисту прав людини на національному рівні, оскільки національні органи влади перебувають у кращому становищі, ніж міжнародний суд, а також у визначенні місцевих потреб та умов. У цьому аспекті завдання ЄСПЛ полягає у з'ясуванні того, чи прийняті державою рішення відповідають ЄКПЛ із урахуванням свободи розсуду.

Залежно від того, яке місце у національному праві займають норми ЄКПЛ, її держави-учасниці класифіковані на такі групи: 1) держави, у яких норми ЄКПЛ мають пріоритет над національними нормами права (Латвія, Україна та ін.); 2) держави, у яких норми ЄКПЛ наділяються статусом конституційного закону (Австрія, Швейцарія та ін.); 3) держави, у яких норми ЄКПЛ мають статус звичайного закону (Німеччина, Італія, Іспанія, Туреччина, Греція, Португалія, Фінляндія, Данія та ін.); 4) держави, у яких норми ЄКПЛ не мають юридичної сили в національному праві доти, доки норми ЄКПЛ не набудуть статусу національного закону (наприклад, Ірландія).

Отже, у романо-германській правовій системі мотивувальні позиції ЄСПЛ мають займати місце поруч із законом, в англосаксонській – поруч з прецедентом найвищої сили, а там, де доктрина є основним джерелом права – прирівнюватися до доктрини. Зважаючи на те, що національні правові системи піддаються інтернаціоналізації, рішенням ЄСПЛ має надаватися пріоритет. Відступ від правової обов'язковості рішення ЄСПЛ дозволяється лише у виняткових випадках, коли їхнє виконання суперечить основоположним приписам конституції, що водночас не може слугувати перешкодою для пошуку спільними зусиллями зацікавлених сторін взаємоприйнятних способів мінімізації конституційно-конвенційних колізій.

Розкрито властивості рішення ЄСПЛ: 1) мають відкритий характер; 2) офіційно публікуються (будь-яка зацікавлена особа може з ними ознайомитися); 3) мають прецедентний характер; 4) мають декларативний характер; 5) мають остаточний характер. Водночас встановлені особливості прецедентів ЄСПЛ порівняно з «класичним» прецедентом: ЄСПЛ не зв'язаний доктриною прецеденту, тобто не зобов'язаний слідувати своїм же рішенням; ЄСПЛ не зв'язаний із суб'єктним складом або фактичними обставинами під час застосування прецеденту; ЄСПЛ не потребує обґрунтування застосування прецеденту, оскільки застосовує не норму права, а правовий стандарт, який відмежований від конкретних життєвих ситуацій і формується не з урахуванням обставин події, хоча вона й враховується ЄСПЛ, а з урахуванням «духу» ЄКПЛ.

Таким чином, рішення ЄСПЛ мають основні ознаки джерела цивільного права, що дає змогу віднести їх до таких.

У **Розділі 2 «Загальна характеристика захисту майнових прав відповідно до практики ЄСПЛ»**, який містить п'ять підрозділів, визначено систему майнових прав, що захищається відповідно до практики ЄСПЛ, види порушень таких прав, підстави й умови їх обмеження, форми та способи захисту.

Загальну характеристику концепції «майна» відповідно до практики ЄСПЛ та її проєкцію на систему майнових прав у цивільному праві України розкрито у **підрозділі 2.1 «Система майнових прав, захист яких здійснюється відповідно до практики ЄСПЛ»**.

Проаналізовано два значення поняття «своє майно» згідно зі статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ. По-перше, під цим терміном розуміють існуюче та належне особі майно, а саме: грошові кошти, цінні папери, транспортні засоби, жилі приміщення (будинки, квартири), земельні ділянки, об'єкти незавершеного будівництва, майнові комплекси (підприємства), засоби індивідуалізації, об'єкти авторського права й інші блага, які мають майнову цінність. Автономність поняття майна надає можливість ЄСПЛ досить лояльно ставитися до його змісту та включати у нього не лише матеріальні речі в традиційному їх розумінні, але й, зокрема, репутацію заявника як адвоката, право на зайняття адвокатською діяльністю, ліцензію на зайняття певним видом діяльності, право на відшкодування експортного ПДВ і надмірно сплаченого податку, право на зайняття рибним промислом, доменне ім'я, частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. При цьому категорією «майно» відповідно до статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ охоплено не лише майно, яке належить особі на праві власності, а й майно, на яке в особи є законне право (наприклад, право оренди).

По-друге, «своє майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ означає актив, зокрема й право вимоги, стосовно якого заявник може стверджувати, що у нього наявне обґрунтоване та законне очікування стосовно того, що він отримає можливість ефективно здійснювати майнове право. Заява

про наявність законного (правомірного) очікування підтверджується, якщо заявник зможе довести, що у національному законодавстві наявні достатні для цього підстави (наприклад, коли зазначене підтверджується усталеною судовою практикою).

Законне (правомірне) очікування – це насамперед характеристика активу, зокрема й права вимоги, наданого національним законодавством і підкріпленого судовою практикою. Безумовно, активом, стосовно якого особа має законне очікування щодо настання сприятливих майнових наслідків, є рішення національного суду, яке набуло законної сили. Однак відсутність в особи подібного активу не виключає можливості стверджувати про наявність у неї майна згідно зі статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ у ситуації, коли наявною є усталена практика національних судів із аналогічних справ, що підтверджує правомірність вимог заявника у випадку розгляду їх у суді. Отже, законне очікування може ґрунтуватися на законі чи на усталеній практиці національних судів. У зв'язку з цим рішення органу виконавчої влади та рішення суду, яке набрало законної сили, оцінюються ЄСПЛ по-різному. Помилково винесене рішення органу виконавчої влади розглядається як «умовна вимога», що не надає можливості стверджувати про наявність в особи законного очікування. Водночас судові рішення, яке набрало законної сили, але скасоване у порядку наглядового провадження, вважається активом, стосовно якого в особи виникає право стверджувати про наявність законного очікування щодо отримання майна, присудженого рішенням, до моменту скасування останнього.

Аналіз практики ЄСПЛ у справах проти України щодо статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ дав змогу стверджувати, що значну частину звернень становлять позови стосовно невиконання чи значної затримки у виконанні судових рішень, які набрали законної сили, проти публічно-правових утворень, а також позови у зв'язку із переглядом судових рішень, які набули чинності, в порядку нагляду. При цьому з аналогічними проблемами має справу не лише Україна, а й ряд інших країн – учасниць ЄКПЛ, а саме: Греція, Румунія, Литва, Італія та ін.

Практика ЄСПЛ містить численні приклади того, що вимога чи борг, визнані такими, які вступили в силу на підставі рішення суду, становлять поняття «майно» (власність) заявника згідно зі статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ і наділяють вигодонабувача від такого судового рішення законним очікуванням. При цьому неможливість виконання упродовж тривалого періоду судового рішення, прийнятого на користь заявника, являє собою втручання у його право на безперешкодне користування своїм майном.

У роботі зауважено, що втручання у право заявника на безперешкодне користування своїм майном може мати місце не лише у випадку тривалого невиконання рішення суду, яке набрало законної сили, а й у разі скасування такого рішення в порядку нагляду. Ставлення ЄСПЛ до такої стадії цивільного процесу, як перегляд рішень у порядку нагляду, є однозначно негативним. Так,

ЄСПЛ неодноразово у багатьох своїх рішеннях наголошував на невідповідності скасування рішення суду в порядку нагляду положенням статті 6 ЄКПЛ і принципу правової визначеності. Скасування у порядку нагляду судового рішення, яке набрало законної сили, суперечить не лише положенням статті 6 ЄКПЛ, а й статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ. Особливо негативно ЄСПЛ ставиться до скасування рішення суду, яке набрало законної сили, у випадку, коли воно зумовлює ретроспективне застосування закону.

Підрозділ 2.2 «Порушення майнових прав відповідно до практики ЄСПЛ» присвячено позбавленню майна та контролю за його використанням як видам протиправного втручання у право власності.

З'ясовано, що позбавлення майна відповідно до другого речення частини 1 статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ є так званою миттєвою дією, яка не створює тривалої ситуації та може полягати у юридичному припиненні права чи у позбавленні майна *de facto*. Якщо перша ситуація достатньо прозора та супроводжується переходом права власності, як правило, у результаті націоналізації майна чи його конфіскації для державних потреб, то другий критерій можна більш чітко визначити під час розгляду низки конкретних прецедентів. Так, позбавлення майна, зокрема й *de facto*, не може являти собою тривалу ситуацію та зумовлює перехід права власності *de jure* або створення ситуації, в умовах якої формальний власник повністю позбавлений усіх вигод від своєї власності.

Визначено, що право договірних країн – учасниць ЄКПЛ контролювати користування майном відповідно до загальних інтересів становить зміст третього правила статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ. Загалом його можна визначити як встановлення державою формальних вимог, які обмежують певною мірою право власності у суспільних інтересах.

У **підрозділі 2.3 «Підстави й умови правомірного обмеження майнових прав відповідно до практики ЄСПЛ»** досліджено такі підстави, як законність втручання, легітимна ціль, справедливий баланс.

Розкрито три спеціальні правила позбавлення особи майна відповідно до статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ: по-перше, позбавлення майна має здійснюватися на законній підставі; по-друге, воно повинно переслідувати загальні (суспільні) інтереси; по-третє, держава має право здійснювати контроль за використанням майна, дотримуючись знову ж таки формальної (законна підстава) і матеріальної (суспільні інтереси) вимог. Усі ці правила взаємопов'язані: з одного боку, друге та третє правила є частковими випадками першого правила та повинні тлумачитися у контексті загальної вимоги поваги до власності; з другого боку, умови їхнього застосування однаково поширюються і на перше правило.

Поняттям «відповідність національному законодавству» ЄСПЛ охоплює і чинне законодавство, і тлумачення, яке дають йому національні суди, і усталену практику, зокрема й судову. Однак у контексті преамбули до ЄКПЛ і принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової

визначеності, вимога законності вважається дотриманою лише у тому випадку, якщо національне законодавство достатньо визначене та несуперечливе. У протилежному випадку ЄСПЛ має усі підстави стверджувати, що наявне порушення статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ.

Поняття «закон» у словосполученні «передбачено законом» згідно зі статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ охоплює не лише статутне, а й неписане право, а також усталену судову практику. При цьому закон являє собою чинне положення у тому вигляді, в якому воно тлумачиться компетентними судами. Із формулювання «передбачено законом» випливають дві вимоги: по-перше, право повинно бути адекватною мірою доступним (громадяни повинні мати можливість орієнтуватися в тому, які правові норми застосовуються у конкретному випадку); по-друге, правова норма не може вважатися законом, якщо вона не сформульована достатньо чітко, що дає змогу громадянину узгоджувати з нею свою поведінку.

Акцентується увага на тому, що будь-яке втручання у право власності має забезпечувати розумну рівновагу та розумну пропорційність між вжитими заходами і метою, на досягнення якої спрямоване позбавлення особи майна. Прагнення до досягнення цього балансу відображене загалом у структурі статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ і, зокрема, в її другій частині. У кожному випадку має існувати розумне співвідношення пропорційності між використовуваними засобами та переслідуваною метою. При цьому держава користується широкою свободою розсуду як щодо вибору засобів виконання, так і щодо з'ясування, чи виправдані наслідки виконання суспільними інтересами для досягнення конкретної мети. Однак, визнаючи за державою такі широкі межі розсуду, ЄСПЛ не може відступати від своєї контролюючої функції та повинен встановити, чи був досягнутий необхідний баланс із урахуванням прав заявників на безперешкодне користування майном відповідно до статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ.

Для того, щоб визначити, чи дотримано необхідний баланс, зокрема й пропорційність тягара, що покладається на заявника, доцільно взяти до уваги умови компенсації, передбачені внутрішнім законодавством. У разі невиплати певної суми, яка у розумних межах відповідає вартості майна, позбавлення власності, як правило, являє собою серйозне порушення. Невиплата компенсації може бути виправдана на підставі статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ тільки за виключних обставин.

Відсутність адекватної компенсації розглядається як «індивідуальний і надмірний тягар», що порушує необхідний баланс. Так, конфіскація майна без виплати розумної компенсації, як правило, становить непропорційне втручання, яке не може вважатися виправданим згідно зі статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ. Проте вказана стаття не гарантує право на повну компенсацію з урахуванням усіх обставин, оскільки законна мета суспільного інтересу може вимагати відшкодування неповної ринкової вартості.

Повна відсутність компенсації у разі позбавлення особи права власності, виступаючи, як правило, очевидним порушенням статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, може бути виправдана у виключних випадках з урахування інтересів суспільства та конкретних обставин, в умовах яких відбувається втручання у право власності.

Вимога розумної компенсації як одна з умов дотримання справедливого балансу застосовується не лише щодо другого речення частини 1 статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, а й вказаної статті загалом. Будь-яке втручання у право власності особи повинно враховувати індивідуальний інтерес останньої та не має покладати на неї надмірний тягар.

У *підрозділі 2.4 «Судовий захист майнових прав відповідно до практики ЄСПЛ»* охарактеризовано суб'єкт, уповноважений на захист майнових прав, та способи захисту майнових прав відповідно до практики ЄСПЛ.

Під «жертвою» відповідно до статті 34 ЄКПЛ розуміють особу, чії права безпосередньо були порушені оскаржуваною дією чи бездіяльністю, або особу, яка піддається ризику постраждати від оскаржуваних дій чи бездіяльності. ЄСПЛ, враховуючи загальний «дух» ЄКПЛ, що є інструментом, покликаним підтримувати і зберігати ідеї та цінності демократичного суспільства, під час тлумачення поняття «жертва» за змістом статті 34 ЄКПЛ не обмежується суто формальним підходом, а виходить із обставин конкретної справи, допускаючи, що закон може сам по собі порушувати права окремих осіб, якщо вони підпадають під його дію навіть за відсутності якихось конкретних заходів із його застосування.

У випадку встановлення ЄСПЛ порушення статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ прийнятним, звичайно, вважатиметься реституція, однак ЄСПЛ не наділений правомочністю застосовувати подібний захід, і обов'язок здійснити реституцію не впливає автоматично з обов'язку виконувати рішення ЄСПЛ.

У випадках, коли відчуження власності здійснювалось відповідно до норм закону, але не відповідало міжнародним стандартам, заявнику також може бути присуджено виплату компенсації. Як правило, при визначенні розміру компенсації за втрачене майно береться до уваги, що відчуження майна переслідувало економічні чи соціальні цілі, і в цьому випадку присуджена сума компенсації цілком може бути нижчою за повну ринкову вартість втраченого майна. Однак у деяких випадках, особливо коли конкретну особу змушували приносити жертви заради економічного розвитку, ЄСПЛ постановляв, що потерпілому має бути виплачена повна ринкова вартість відчуженого майна. Повна ринкова вартість може слугувати підставою для розрахунку розмірів компенсації і в тому випадку, коли позбавлення майна здійснювалось за відсутності законних підстав, навіть якщо воно відбувалось в інтересах суспільства.

Таким чином, реституція та компенсація – це лише елементи підходу, необхідного для виправлення завданої раніше серйозної шкоди. У багатьох

випадках реституція не обов'язкова і нечасто застосовується із практичних міркувань – вона сама здатна породити загрозу порушення прав інших осіб. Компенсація меншою мірою негативно впливає на тих, хто володіє спірним майном у конкретний момент, але ставить відповідні держави перед складними економічними проблемами, особливо на етапі переходу до ринкової економіки. Однак якийсь із цих двох заходів має бути застосований, інакше наявна ймовірність порушення зобов'язань стосовно захисту прав людини. І навіть у тих випадках, коли таких зобов'язань не існує, ці заходи можуть виявитися необхідними, аби не обманути важливі суспільні очікування.

У випадку позбавлення майнових прав у розрізі масштабних соціальних чи економічних реформ необхідно розмежовувати громадян та іноземців, оскільки останні є більш вразливими – вони не залучені у політичні процеси. Саме тому на практиці можуть існувати законні підстави для покладення більшого тягаря (зادля публічних інтересів) саме на громадян, а не на іноземців.

Підрозділ 2.5 «Справедлива сатисфакція як спосіб захисту майнових прав відповідно до практики ЄСПЛ» присвячено умовам застосування справедливої компенсації при захисті майнових прав і шкоді, яка відшкодовується при справедливій компенсації.

Із практики ЄСПЛ випливає, що відшкодування шкоди у випадку втручання у здійснення майнових прав може виражатися у двох формах: 1) компенсація; 2) відшкодування збитків. Їхні справжні цілі різняться. Так, компенсація є умовою позбавлення майна. Саме тому майнові права (на відміну від інших прав людини) з моменту втручання у їх здійснення не порушують вимоги статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ у випадку отримання власником компенсації. Інакше кажучи, такі права можуть бути трансформовані у готівку. Відшкодування шкоди, з одного боку, є формою компенсації, присудженої власникам, коли умови втручання у здійснення майнових прав не можуть бути дотримані. Звідси випливає, що компенсація та відшкодування збитків ґрунтуються на різних законних підставах: компенсація – на статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ; відшкодування збитків – на статті 50 ЄКПЛ (забезпечує базис для відшкодування збитків у формі справедливої сатисфакції).

Відповідно до практики ЄСПЛ явище інфляції розглядається як фактор, що порушує майнові права. Однак рішень, у яких ЄСПЛ повною мірою врахував би наслідки інфляції, не так і багато. Незважаючи на те, що ЄСПЛ виробив певний механізм захисту майнових прав від впливу інфляційних процесів, до сьогодні він не виробив чіткого й однозначного підходу до оцінки впливу інфляції на майнові права. При цьому в дисертації встановлено, що макроекономічні проблеми та макроекономічна політика держави не звільняють від звернення до ЄСПЛ. Останній може захистити індивідуальні права у таких ситуаціях, враховуючи оцінку економічної політики уряду.

Розділ 3 «Особливості застосування практики ЄСПЛ під час захисту окремих майнових прав» складається з шести підрозділів та охоплює питання захисту права власності й інших речових прав, прав інтелектуальної власності, корпоративних прав, зобов'язальних прав вимоги, майнових прав на інші нематеріальні об'єкти, а також застосування практики ЄСПЛ при вирішенні спадкових спорів.

Захист права власності та речових прав на чуже майно розглянуто у **підрозділі 3.1 «Захист права власності й інших речових прав»**.

Обґрунтовано, що «право власності» як автономне правове поняття, розроблене в практиці ЄСПЛ, не може бути безпосередньо імплементоване у національне законодавство, оскільки є абстрагованим від національних правових систем, а тому його зміст дуже часто значно відрізняється від національних відповідників. Таким чином, зміст автономного поняття «право власності» може охоплювати різні закріплені у національному законодавстві суб'єктивні цивільні права, як-от: власне право власності, інші речові права, право інтелектуальної власності, корпоративне право, зобов'язальне право вимоги чи інше майнове право. При цьому тлумачення та застосування норм національного права має здійснюватися таким чином, щоби не обмежувати зміст права, яке захищається ЄСПЛ.

Окрім того, окремі аспекти змісту автономного правового поняття «право власності» у розумінні практики ЄСПЛ можуть бути не закріплені в національному законодавстві (прогалина у праві).

Якщо в національному праві не закріплене суб'єктивне цивільне майнове право, яке відповідало б змісту автономного правового поняття «право власності», то зміст майнового активу, що охороняється статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, варто тлумачити як охоронюваний законом інтерес.

У випадку, коли в національному праві закріплене відповідне суб'єктивне цивільне майнове право, але його зміст не відповідає змісту автономного правового поняття «право власності», таке право має підлягати більш широкому тлумаченню для того, щоби забезпечити дотримання положень ЄКПЛ і практики ЄСПЛ.

На прикладі мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення встановлено, що обмеження права власності не суперечать статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ за умови, якщо вони передбачені законом та мають легальну мету (наприклад, відповідають загальним інтересам або спрямовані на забезпечення сплати податків чи інших зборів та штрафів, або забезпечують баланс між ціллю, яка досягається, та інтересами власників). Оцінюючи дотримання принципу пропорційності при запровадженні обмеження права власності, ЄСПЛ враховує такі фактори). По-перше, законодавство, яке запроваджує обмеження, має відповідати вимогам правової визначеності. По-друге, заходи, які запроваджуються обмеженням права власності, не повинні носити найбільш обтяжливий характер для власника, якщо держава має у розпорядженні широкий спектр інших законодавчих

інструментів, які дають змогу досягти цілей такого обмеження. По-третє, обмеження права власності не повинно покладати на власників надмірний тягар, при цьому враховуються: тривалість дії обмеження; широкий діапазон обмежень; негнучкий характер обмежень, які не підлягають індивідуальному розгляду чи виняткам.

Установлено, що практика ЄСПЛ завдяки автономному тлумаченню поширює дію статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ на речові права на чуже майно. Такий захист охоплює як обмежені речові права, які виникли на підставі закону, так і ті з них, які встановлені договором (наприклад, право оренди). Для того, щоби речове право на чуже майно підпадало під дію статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, необхідна наявність у його суб'єкта економічного інтересу. Такі права передбачають обмеження права власності, а тому повинні бути законними та пропорційними передбачуваній законній меті. Крім того, в окремих випадках незаконне володіння чужою річчю також може підпадати під дію статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ за умови, що обставини справи, разом узяті, надають заявнику правовий титул на матеріально-правовий інтерес, що знаходиться під охороною положень статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ.

Зміст *підрозділу 3.2 «Захист прав інтелектуальної власності»* розкрито через загальну характеристику захисту прав інтелектуальної власності у практиці ЄСПЛ та обмеження прав інтелектуальної власності відповідно до практики ЄСПЛ.

Підтверджено, що практика ЄСПЛ своїм захистом охоплює як майнову цінність інтелектуальної власності (у межах статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ), так і особисті немайнові права творця (відповідно до статті 8 ЄКПЛ), а також свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (згідно зі статтею 10 ЄКПЛ). Аналіз практики ЄСПЛ свідчить про принаймні дві умови захисту прав інтелектуальної власності: 1) наявність власне права (при цьому право інтелектуальної власності не визнається у випадках, коли наявний «спір щодо тлумачення та застосування національного законодавства», водночас відмова у наданні правової охорони результатам інтелектуальної творчої діяльності може вважатися втручанням у право інтелектуальної власності); 2) здійснення його у межах, передбачених законом (наприклад, видача примусової ліцензії, спрямованої на запобігання зловживанню монопольним становищем).

Право інтелектуальної власності, не будучи абсолютним, може підлягати обмеженню у випадках зіткнення з іншими суб'єктивними правами. Найчастіше право інтелектуальної власності вступає у колізію із правом на інформацію, що обумовлено їх правовою природою, об'єктом і змістом. При цьому обмеження права інтелектуальної власності, передбачені у чинному законодавстві, потрібно тлумачити розширено у випадках, коли це необхідно для забезпечення балансу із правом на інформацію.

У *підрозділі 3.3 «Захист корпоративних прав»* досліджено підстави та способи захисту корпоративних прав у практиці ЄСПЛ, а також інститут зняття корпоративної вуалі у практиці ЄСПЛ.

Продемонстровано, що корпоративні права підпадають під дію ЄКПЛ (стаття 1 Першого протоколу), оскільки охоплюються змістом поняття «майно», та статті 6 ЄКПЛ, коли порушення права на доступ до правосуддя полягає у відсутності належного судового захисту корпоративних прав. При цьому відповідно до практики ЄСПЛ захищаються і майнові, і немайнові корпоративні права у їх єдності як від порушень із боку держави, так і від порушень із боку інших осіб (зокрема, решти учасників господарського товариства чи власне господарського товариства). Корпоративні права у практиці ЄСПЛ захищаються такими способами, як визнання корпоративного права порушеним, відшкодування збитків і компенсація моральної шкоди, завданих порушенням корпоративних прав.

Доведено, що в Україні назріла практична необхідність комплексного запровадження інституту зняття корпоративної вуалі. Для цього, з одного боку, варто передбачити вичерпний перелік підстав, наявність або відсутність яких однозначно свідчила б про необхідність зняття корпоративної вуалі (наприклад, неможливість господарської організації самостійно звертатися до конвенційних органів або коли заявник – єдиний учасник господарської організації, що є жорстким підходом). Із другого боку, потрібно передбачити вичерпний перелік випадків, коли кожна підстава зняття корпоративної вуалі має бути оцінена судом, виходячи з обставин конкретної справи (приміром, фактична неможливість господарської організації самостійно звернутись до суду; ступінь контролю, який здійснює учасник (засновник) над діяльністю господарської організації; ступінь і вид причетності держави до стверджувального правопорушення; розмір шкоди, завданої господарській організації – гнучкий підхід).

Загальна характеристика застосування практики ЄСПЛ при захисті зобов'язальних прав вимоги та мораторіїв на звернення стягнення на майно боржника у законодавстві України та у практиці ЄСПЛ є предметом дослідження в **підрозділі 3.4 «Застосування практики ЄСПЛ при захисті зобов'язальних прав вимоги»**.

Практика ЄСПЛ свідчить, що стаття 1 Першого протоколу до ЄКПЛ охоплює захист права вимоги, яке може бути елементом змісту як договірних, так і позадоговірних зобов'язань, як регулятивних, так і охоронних зобов'язань, зокрема з невиконання державою взятих на себе зобов'язань із соціального забезпечення. Можна виділити принаймні дві умови захисту зобов'язального права вимог у практиці ЄСПЛ: 1) зобов'язальне право вимоги має майновий характер; 2) зобов'язальне право вимоги обумовлене положеннями національного законодавства та практики його застосування або безпосередньо підтверджене судовим рішенням. Порушення зобов'язального права вимоги може тягнути за собою компенсацію завданої шкоди – як майнової, так і немайнової (моральної).

У законодавстві України передбачено численні випадки мораторіїв на звернення стягнення на майно боржника. А тому назріла потреба у моніторингу

вказаних випадків на предмет відповідності задекларованим цілям їх встановлення із подальшим скасуванням, якщо така ціль не досягається чи у ній відпала потреба. Закріплені у національному законодавстві мораторії на звернення стягнення на майно боржника необхідно привести у відповідність до практики ЄСПЛ, забезпечивши їх пропорційність задекларованим цілям. Для цього доцільно: визначити строк дії кожного мораторію, якщо тільки інше не обумовлено ціллю його встановлення; за можливості запровадити гнучкий механізм застосування мораторію у вигляді альтернативних способів задоволення вимог кредитора та (або) можливості оспорити застосування мораторію в індивідуальному порядку; гарантувати кредиторам право на отримання компенсації втрат, завданих унаслідок застосування мораторію.

Підрозділ 3.5 «Застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав на інші нематеріальні об'єкти» присвячено таким нестандартним об'єктам захисту відповідно до практики ЄСПЛ, як гудвіл і клієнтура, а також майнових інтересів фізичної особи при використанні зображення, імені, інших ознак, які її індивідуалізують.

Практика ЄСПЛ визнає такі нематеріальні активи, як гудвіл і клієнтуру, майном у розумінні статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ незалежно від їх формального закріплення на рівні національного законодавства. Суб'єктами права на гудвіл і (або) клієнтуру можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, які здійснюють певний вид професійної та (або) підприємницької діяльності, що приносить їм прибуток. Виникнення права на гудвіл і (або) клієнтуру може бути обумовлене як об'єктивними (тривале здійснення відповідної діяльності; набуття спеціального правового статусу; отримання передбачених законом ліцензій і дозволів), так і суб'єктивними (власне ділова репутація суб'єкта) факторами.

При цьому «репутація», «гудвіл» і «клієнтура» не є тотожними поняттями, які різняться за змістом та обсягом. Усі зазначені терміни позначають нематеріальні об'єкти цивільних відносин. Однак репутація – особисте немайнове благо, натомість гудвіл і клієнтура за своєю природою – майнові блага, які створюються у результаті здійснення особою підприємницької та (або) професійної діяльності, мають економічну цінність, обумовлену можливістю їх використання при подальшому здійсненні такої діяльності.

Так, гудвіл фактично є економічною оцінкою репутації, але не обмежується нею. На вартість гудвілу також можуть впливати належні особі об'єкти права інтелектуальної власності, як-от: торговельна марка, фірмове найменування, комерційна таємниця, а також інші нематеріальні об'єкти, до яких віднесено і клієнтуру. Клієнтура, у свою чергу, відрізняється від гудвілу та репутації тим, що їй не властивий нерозривний зв'язок із особою-носієм. Наприклад, клієнтура, створена господарським товариством, може бути використана його засновниками (учасниками) після припинення останнього без правонаступників.

Практика ЄСПЛ виділяє такі умови захисту гудвілу: по-перше, заявник має володіти певним рівнем гудвілу; по-друге, заявник повинен мати можливість використовувати свій гудвіл при здійсненні конкретного виду діяльності; по-третє, потрібно встановити факт протиправного втручання у право заявника на володіння та користування своїм гудвілом; по-четверте, таке втручання призводить до заподіяння заявнику майнової шкоди.

Практика ЄСПЛ підтверджує, що сьогодні немає підстав для запровадження окремого суб'єктивного права, яке було б спрямоване на комерційне використання зображення, імені, інших ознак, які індивідуалізують фізичну особу. Для цього достатньо змісту вже закріплених особистих немайнових прав, зокрема: права на ім'я; права на повагу до гідності та честі; права на повагу до людини, яка померла; права на індивідуальність; права на особисті папери; права на охорону інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях і в інших художніх творах. Майнові інтереси фізичної особи при використанні зображення, імені, інших ознак, які її індивідуалізують, можуть бути як самостійним предметом захисту, так і захищатися у межах основного цілеспрямування вказаних прав (можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері приватного життя). В обох випадках захист таких майнових інтересів підпадає під дію тих самих меж та обмежень, що і відповідне особисте немайнове право.

Захист спадкових прав досліджено у *підрозділі 3.6 «Застосування практики ЄСПЛ при вирішенні спадкових спорів»*.

Захист права на прийняття спадщини здійснюється відповідно до практики ЄСПЛ. При цьому воно підпадає під дію статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ і розглядається як актив, який особа має законні сподівання отримати у майбутньому. Одночасно право на прийняття спадщини охоплюється статтею 8 ЄКПЛ у межах поняття «сімейне життя», що включає також такі елементи спадкового права, як право на обов'язкову частку у спадщині.

ВИСНОВКИ

1. Правові позиції прецеденту й автономні правові поняття – це складові елементи системи прецедентного права ЄСПЛ. Водночас між правовими позиціями й автономними поняттями наявні суттєві відмінності, які дають змогу їх диференціювати. По-перше, на відміну від автономних понять для правових позицій багаторазовість застосування є обов'язковою ознакою. По-друге, правові позиції виробляються ЄСПЛ щодо певного права, гарантованого ЄКПЛ, натомість автономне поняття стосується конкретного терміна, закріпленого у певній статті ЄКПЛ.

2. Аргументація ЄСПЛ ґрунтується на таких основних принципах тлумачення ЄКПЛ, як: принцип свободи розсуду держави (the margin of appreciation); принцип субсидіарності (subsidiarity); принцип пропорційності (proportionality).

Принцип свободи розсуду держави означає, що держава володіє усією повнотою публічної влади для встановлення та реалізації ефективних заходів захисту та забезпечення реалізації конвенційних прав. Така свобода розсуду визнається як за законодавцем, так і за правозастосовними органами. Цей принцип обґрунтовується тим, що держава-відповідач перебуває у кращому становищі порівняно із суддями ЄСПЛ у питанні з'ясування соціальних потреб. При цьому межі такої дискреції визначаються ЄКПЛ у тому вигляді, в якому вони тлумачаться відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, і відрізняються залежно від гарантованого ЄКПЛ права, конвенційних цілей, категорії осіб і закріплених у європейських правопорядках нових стандартів. Окрім того, межі свободи розсуду залежать від стандарту «якості закону», що вимагається відповідно до ЄКПЛ, якості процедури прийняття рішення та ефективності внутрішніх засобів правового захисту.

Принцип субсидіарності означає, що ЄСПЛ здійснює контроль за реалізацією державою свободи розсуду щодо забезпечення конвенційних прав. Згідно з цим принципом до завдань ЄСПЛ належить не підміна національних судів, а контроль за відповідністю їхніх рішень положенням ЄКПЛ. Проте ЄСПЛ не обмежується лише з'ясуванням того, чи діяла держава у межах своєї свободи розумно та добросовісно, а й здійснює контроль за виконанням державою зобов'язань, які випливають із ЄКПЛ.

Принцип пропорційності являє собою основний підхід ЄСПЛ до оцінки реалізації державою своєї свободи розсуду стосовно забезпечення конвенційних прав. Його сутність полягає у здійсненні контролю у певній послідовності, що надає можливість проаналізувати діяльність держави на відповідність ЄКПЛ у конкретній справі. Принцип пропорційності включає послідовно змінювані одна одну стадії: допустимість, необхідність і балансування. На стадії допустимості втручання вирішуються питання про те, чи має місце втручання у конвенційне право, чи передбачене таке втручання законом і чи переслідує воно легітимну мету. На стадії необхідності вирішується, чи є втручання належним засобом для досягнення легітимної мети (розумність) і чи виключається її досягнення іншими способами, які не вимагають такого ступеня втручання (адекватність). На стадії балансування встановлюється, чи превалює конкуруюче право або законний інтерес над конвенційним правом, стосовно якого мало місце втручання (балансування).

3. Застосування ЄСПЛ таких особливих підходів до тлумачення, як еволютивне тлумачення та подальша практика застосування, зумовлене особливим характером ЄКПЛ як міжнародного договору про права людини. Однак їх застосування має здійснюватися із дотриманням принципу правової визначеності, а також принципу стримування ЄСПЛ, з одного боку, і принципу забезпечення реальних і ефективних, а не теоретичних та ілюзорних прав – з другого, що допускається лише за умови узгоджених дій ЄСПЛ і держави – учасниці ЄКПЛ у напрямі розвитку та вдосконалення прав і свобод, гарантованих ЄКПЛ.

4. Рішення ЄСПЛ володіють основними ознаками джерела цивільного права, що дає змогу віднести їх до останніх. Рішення ЄСПЛ являють собою констатацію факту про наявність або відсутність порушення ЄКПЛ, обов'язкової для виконання державою-відповідачем і наділеної прямою дією у національних правових системах держав – учасниць ЄКПЛ, а в деяких випадках такої, що зумовлює перегляд судових актів, винесених національними судами стосовно заявника. Важливим аргументом на користь цієї позиції є те, що рішенням притаманні такі ознаки джерела цивільного права, як загальний та обов'язковий характер і володіння юридичною силою.

5. Автономність поняття майна дає змогу ЄСПЛ досить лояльно ставитися до його змісту та включати у нього не лише матеріальні речі в традиційному їх розумінні, а й репутацію заявника як адвоката, право на зайняття адвокатською діяльністю, ліцензію на зайняття певним видом діяльності, право на відшкодування експортного ПДВ і надмірно сплаченого податку, право на зайняття рибним промислом, доменне ім'я, частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю тощо.

При цьому категорією «майно» відповідно до статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ охоплено не лише майно, яке належить особі на праві власності, а й майно, на яке в особі є законне право (наприклад, право оренди).

Окрім того, формальна відсутність в особі законних прав на майно із врахуванням конкретних обставин справи не виключає охорони майнового інтересу на підставі статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ.

Широкий підхід до розуміння майна як існуючого і належного особі майна продиктований правовим статусом ЄСПЛ як наднаціонального органу, що покликаний вирішувати спори за участю країн, які належать до різних правових систем. Але такий об'єктивний фактор не виключає власного прагнення ЄСПЛ до найбільш повного захисту такого фундаментального права, як право власності, що становить економічне підґрунтя свободи та правового статусу особистості.

Включення у поняття «майно» не лише традиційних речей, а й інших об'єктів, зокрема інтелектуальної власності, беручи до уваги обов'язковість правових висновків ЄСПЛ у питаннях тлумачення та застосування ЄКПЛ, відкриває можливість поширювати механізм захисту, закладений у статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, на правові явища, які виходять за межі традиційного для романо-германської правової сім'ї розуміння об'єкта права власності як тілесного об'єкта матеріального світу (речі).

6. Втручання у право заявника на безперешкодне користування своїм майном може мати місце не лише у випадку тривалого невиконання рішення суду, яке набрало законної сили, а й у випадку скасування такого рішення у порядку перегляду.

Скасування рішення суду в порядку перегляду, особливо у разі, коли воно зумовлює ретроспективне застосування закону, суперечить не лише положенням статті 6 ЄКПЛ, а й статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ.

Водночас порушення статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ не відбувається, якщо присуджені суми відповідно до рішення, яке було прийняте у результаті нового судового провадження, перевищують розмір спочатку присуджених грошових сум або ж відповідають їм. Отже, у ситуації, коли майнове становище особи поліпшується у результаті перегляду рішення суду, немає підстав стверджувати про покладення на неї надмірного та (або) непропорційного тягаря.

Окрім того, скасування рішення суду, яке набрало законної сили, в порядку перегляду не може слугувати виправданням для тривалого невиконання рішення суду.

7. Як впливає із практики ЄСПЛ, відшкодування шкоди у випадку втручання у здійснення майнових прав може виражатися у двох формах: компенсація та відшкодування збитків. Їхні справжні цілі різняться. Так, компенсація є умовою позбавлення майна. Саме тому майнові права (на відміну від інших прав людини) з моменту втручання у їх здійснення не порушують вимоги статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ у випадку отримання власником компенсації. Відшкодування шкоди, з одного боку, є формою компенсації, присудженої власникам, коли умови втручання у здійснення майнових прав не можуть бути дотримані. Звідси впливає, що компенсація та відшкодування збитків ґрунтуються на різних законних підставах: компенсація – на статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, відшкодування збитків – на статті 50 ЄКПЛ (забезпечує базис для відшкодування збитків у формі справедливої сатисфакції). Ці відмінності пояснюють, чому стаття 1 Першого протоколу до ЄКПЛ не спроможна забезпечити реституцію майна, натомість стаття 50 ЄКПЛ – спроможна. Однак вони не можуть перешкоджати справедливій сатисфакції для власників, позбавлених свого майна з порушенням умов, викладених у статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ.

8. Вирішуючи питання про дотримання справедливого балансу між захистом прав конкретної особи та забезпеченням інтересів суспільства у випадку позбавлення майнових прав унаслідок масштабних соціальних чи економічних реформ, необхідно враховувати громадянство потерпілої особи, оскільки іноземці (на відміну від громадян держави-відповідача) є більш вразливими, зважаючи на відсутність їхньої причетності по політичних процесів, які відбуваються у країні та наслідком яких і є запровадження низки реформ. Саме тому відповідно до практики ЄСПЛ цілком виправданим у таких ситуаціях убачається покладення більшого тягаря із метою захисту публічних інтересів на громадян, а не на іноземців.

9. Для застосування автономного правового поняття «право власності», розробленого у практиці ЄСПЛ, необхідно насамперед знайти відповідне його змісту суб'єктивне цивільне право, закріплене в національному законодавстві, чи власне право власності, чи інше речове право, чи право інтелектуальної власності, чи корпоративне право, чи зобов'язальне право, чи інше майнове право. Однак при цьому тлумачення та застосування норм національного права

має здійснюватися з урахуванням практики ЄСПЛ таким чином, щоб не обмежувати зміст права, яке захищається ЄКПЛ.

На етапі пошуку національного відповідника автономному правовому поняттю, виробленому практикою ЄСПЛ, якраз і можуть виникнути прогалини у законодавстві України. Якщо у національному праві немає відповідного автономному правовому поняттю суб'єктивного цивільного майнового права, то зміст майнового активу, який охороняється статтею 1 Першого протоколу до ЄКПЛ, варто тлумачити як охоронюваний законом інтерес. Якщо у національному праві закріплене відповідне суб'єктивне цивільне майнове право, але його зміст не відповідає змісту автономного правового поняття, то таке право має підлягати більш широкому тлумаченню для того, щоби забезпечити дотримання положень ЄКПЛ і практики ЄСПЛ.

При цьому майнові суб'єктивні цивільні права мають володіти низкою ознак, щоб їх можна було визнати майном у розумінні статті 1 Протоколу першого до ЄКПЛ: таке право має економічну цінність, яка більш-менш точно може бути виражена у грошовому еквіваленті; право на майно – суб'єктивне цивільне право, тому, власне, майном може бути лише право, яке є цивільним за своєю природою; таке право мусить бути достатньо визначеним.

Більше того, практика ЄСПЛ поширює поняття «майно» і на майновий інтерес, пов'язаний із використанням таких нематеріальних активів, як гудвіл і (або) клієнтура, а також особистих немайнових благ (зображення, ім'я, інші ознаки, які індивідуалізують фізичну особу) в комерційних цілях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії одноосібні

1. Блажівська Н. Є. Застосування практики Європейського суду з прав людини при захисті майнових прав : монографія. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2018. 532 с.

Статті у наукових і фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз

2. Блажівська Н. Права на торговельну марку у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2008. № 3. С. 99–107.

3. Блажівська Н. Проблематика тотожності торговельних марок та ймовірності введення в оману споживачів в європейському праві. *Юридичний журнал*. 2008. № 1. С. 66–72.

4. Блажівська Н. Щодо деяких аспектів права на справедливий суд у контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2010. № 3. С. 47–52.

5. Блажівська Н. Виконання рішень Європейського суду з прав людини: порівняльний аспект. *Вісник прокуратури*. 2010. № 2. С. 111–117.

6. Блажівська Н. Вплив тлумачення змісту фундаментальних прав людини на практику розгляду податкових спорів. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2013. № 4. С. 41–45.

7. Блажівська Н. Оподаткування і права людини. Деяко про практику розгляду податкових спорів. *Юридичний вісник України*. 2014. № 5 (1–7 лютого). С. 12.

8. Блажівська Н. Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод і практика Європейського суду з прав людини як обмежувальний інструмент для парламенту (вступ до проблематики). *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2014. № 4. С. 21–25.

9. Блажівська Н. Межі допустимої критики судді в демократичному суспільстві: позиція Європейського суду з прав людини. *Юридичний вісник України*. 2015. № 36 (12–18 вересня). С. 9.

10. Блажівська Н. Обмежувальний інструмент для парламенту. Ним має стати Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод і практика Європейського суду з прав людини. *Юридичний вісник України*. 2015. № 1/2 (3–23 січня). С. 10.

11. Блажівська Н. Є. «Пропорційність» як підстава обмеження права власності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Науково-практичний фаховий збірник наукових праць «Прикарпатський юридичний вісник»*. 2017. № 5 (20). С. 51–55.

12. Блажівська Н. Є. Обмеження права власності відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. № 29. Том 1. С. 120–123.

13. Блажівська Н. Є. Особливості застосування компенсації та реституції Європейським судом з прав людини з метою захисту права власності. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 267–271.

14. Блажівська Н. Є. Суб'єкти права власності та захист їхніх прав відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 47. Том 1. С. 104–107.

15. Блажівська Н. Є. Вплив інфляції на захист майнових прав у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 34. С. 54–57.

16. Блажівська Н. Є. До питання про місце рішень Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 218–222.

17. Блажівська Н. Є. Загальна характеристика застосування практики Європейського суду з прав людини під час захисту зобов'язального права

вимоги. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. Том. 2. 2018. № 35. С. 7–11.

18. Блажівська Н. Є. Загальна характеристика захисту прав інтелектуальної власності в практиці Європейського суду з прав людини. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 5. С. 83–92.

19. Блажівська Н. Є. Захист гудвілу та клієнтури відповідно до практики ЄСПЛ. *Право України*. 2018. № 5. С. 224–238.

20. Блажівська Н. Є. Критерії пропорційності мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення як обмеження права власності в практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2018. № 7. С. 219–231.

21. Блажівська Н. Є. Мораторій на звернення стягнення на майно боржника в законодавстві України та в практиці ЄСПЛ. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 5–9.

22. Блажівська Н. Є. Обмеження прав інтелектуальної власності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 6. С. 133–141.

23. Блажівська Н. Є. Підстави та способи захисту корпоративних прав у практиці ЄСПЛ. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018 № 6. С. 27–33.

24. Блажівська Н. Є. Пілотні рішення Європейського суду з прав людини: поняття та процедура прийняття. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Том 21. С. 20–26.

25. Блажівська Н. Є. Поняття «справедливий баланс» у практиці Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 1. С. 55–62.

26. Блажівська Н. Є. Речові права на чуже майно в практиці Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 107–111.

27. Блажівська Н. Є. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 2. С. 131–136.

28. Блажівська Н. Є. Практика ЄСПЛ щодо захисту майнових інтересів фізичної особи у разі використання зображення, імені, інших ознак, які її індивідуалізують. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. № 53. С. 76–80.

29. Блажівська Н. Є. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 2. С. 156–159.

30. Блажівська Н. Є. Тлумачення поняття майна у практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 219–223.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

31. Блажівська Н. Є. Механізм реалізації позитивної юридичної відповідальності держави на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 6. С. 14–19.

32. Блажівська Н. Є. Зняття корпоративної вуалі в практиці ЄСПЛ. *Eurasian Academic Research Journal*. 2017. № 12. С. 21–28.

33. Блажівська Н. Є. Принципи тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 1. С. 55–62.

34. Блажівська Н. Є. Межі інтерпретаційної діяльності Європейського суду з прав людини. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 3 (31). С. 144–148.

35. Блажівська Н. Є. Практика ЄСПЛ щодо вирішення спадкових спорів. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. № 8. С. 67–77.

36. Блаживская Н. Е. Содержание принципа законности в соответствии со статьей 1 Первого Протокола к Конвенции о защите прав человека и основных свобод. *Legea si Viata*. 2018. № 1. С. 7–10.

Тези, доповіді та інші матеріали міжнародних і вітчизняних конференцій

37. Блажівська Н. Є. До питання про експропріацію в практиці Європейського суду з прав людини. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22–23 грудня 2017 р. Ч. 1. Запоріжжя : Істина, 2017. С. 125–129.

38. Блажівська Н. Є. Правові підстави позбавлення права власності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Проблеми подальшого вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав* : матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті проф. Азімова Ч. Н., м. Харків, 21 грудня 2017 р. Харків : Право, 2017. С. 76–81.

39. Блажівська Н. Є. Поняття «суспільні інтереси» в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 29–30 грудня 2017 р. / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад. : О. В. Дикий, Ю. Д. Батан. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 67–71.

40. Блажівська Н. Є. «Три норми» статті 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 96-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор.

АН УРСР В. П. Маслова, м. Харків, 14 лютого 2018 р. Харків : Право, 2018. С. 130–134.

41. Блажівська Н. Є. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на нормотворчу та правозастосовну практику національних органів. *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene* : conferința internațională științifico-practică, 23–24 martie, 2018 / com. org.: V. Bujor (președinte) [et al.]. Chișinău : Iulian, 2018. P. 320–323.

42. Блажівська Н. Є. Теорія «горизонтальної дії» прав людини у практиці Європейського суду з прав людини. *Modern Jurisprudence of the European Union: the interaction of law, rulemaking and practice* : International scientific conference (April, 17, 2018). Lublin, 2018. P. 192–197.

43. Блаживская Н. Е. Юридическая сила решений Европейского суда по правам человека. *Теоретико-прикладные проблемы реализации и защиты субъективных прав в контексте инновационного социально-экономического развития общества* : тез. докл. междунар. науч.-практ. конф., посвящ. памяти Н. Г. Юркевича, г. Минск, 20–21 апр. 2018 г. / Белорус. гос. ун-т ; О. Н. Здрок (отв. ред.) [и др.]. Минск : БГУ, 2018. С. 433–436.

АНОТАЦІЯ

Блажівська Н. Є. «Теоретико-методологічні та прикладні засади застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав». – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2020.

За результатами дисертаційного дослідження визначено теоретико-методологічні та прикладні засади застосування практики ЄСПЛ в умовах трансформації правової системи держави й імплементації правових позицій ЄСПЛ у національне законодавство з метою підвищення рівня ефективності захисту майнових прав.

У дисертації розглянуто теоретико-методологічні засади застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав, зокрема, з'ясовано поняття і правову природу практики ЄСПЛ, принципи тлумачення ЄСПЛ та їх значення при застосуванні практики ЄСПЛ, а також надано характеристику практиці ЄСПЛ як джерелу цивільного права.

На основі аналізу практики ЄСПЛ визначено систему майнових прав, захист яких здійснюється цим судом, розкрито зміст порушення майнових прав, підстави й умови правомірного обмеження майнових прав. Охарактеризовано способи захисту майнових прав відповідно до практики ЄСПЛ, у тому числі висвітлено умови застосування справедливої компенсації та особливості визначення розміру шкоди, що підлягає відшкодуванню.

Досліджено особливості застосування практики ЄСПЛ під час захисту окремих майнових прав. Ідеться насамперед про захист ЄСПЛ права власності й інших речових прав, захист корпоративних прав і прав інтелектуальної власності. Окрему увагу приділено висвітленню особливостей застосування практики ЄСПЛ при захисті зобов'язальних прав вимоги. Розкрито зміст мораторію на звернення стягнення на майно боржника у законодавстві України та практиці ЄСПЛ. Проаналізовано практику ЄСПЛ щодо захисту гудвілу і (або) клієнтури, а також майнових інтересів фізичної особи при використанні зображення, імені й інших ознак, які її індивідуалізують. Окремо проаналізовано практику ЄСПЛ при вирішенні спадкових справ.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, стаття 1 Першого протоколу, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, майно, справедливий баланс, легітимна (законна) мета, захист майнових прав, право власності, право на чуже майно, право інтелектуальної власності, корпоративне право, зобов'язальне право вимоги, нематеріальні об'єкти, корпоративна вуаль, гудвіл, справедлива сатисфакція, компенсація, реституція, спадкові спори, конфіскація, публічний (суспільний) інтерес.

АННОТАЦІЯ

Блаживская Н. Е. «Теоретико-методологические и прикладные основы применения практики ЕСПЧ при защите имущественных прав». – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. Тернопольский национальный экономический университет. Тернополь, 2020.

По результатам диссертационного исследования определены теоретико-методологические и прикладные основы применения практики ЕСПЧ в условиях трансформации правовой системы государства и имплементации правовых позиций ЕСПЧ в национальное законодательство с целью повышения уровня эффективности защиты имущественных прав.

В диссертации рассмотрены теоретико-методологические основы применения практики ЕСПЧ при защите имущественных прав, в частности, определены понятие и правовая природа практики ЕСПЧ, принципы толкования ЕСПЧ и их значение при применении практики ЕСПЧ, а также дана характеристика практике ЕСПЧ как источнику гражданского права.

На основе анализа практики ЕСПЧ определена система имущественных прав, защита которых осуществляется этим судом, раскрыты содержание нарушения имущественных прав, а также основания и условия правомерного ограничения имущественных прав. Охарактеризованы способы защиты имущественных прав в соответствии с практикой ЕСПЧ, в том числе освещены

условия применения справедливой компенсации и особенности определения размера ущерба, подлежащего возмещению.

Исследованы особенности применения практики ЕСПЧ при защите отдельных имущественных прав. Речь идет прежде всего о защите ЕСПЧ права собственности и других вещных прав, защите корпоративных прав и прав интеллектуальной собственности. Отдельное внимание уделено освещению особенностей применения практики ЕСПЧ при защите обязательственных прав требования. Раскрыто содержание моратория на обращение взыскания на имущество должника в законодательстве Украины и практике ЕСПЧ. Проанализирована практика ЕСПЧ по защите деловой репутации и клиентуры, а также имущественных интересов физического лица при использовании изображения, имени и других признаков, которые ее индивидуализируют. Отдельно проанализирована практика ЕСПЧ при решении наследственных дел.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, статья 1 Первого протокола, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, имущество, справедливый баланс, легитимная (законная) цель, защита имущественных прав, право собственности, право на чужое имущество, право интеллектуальной собственности, корпоративное право, обязательственное право требования, нематериальные объекты, корпоративная вуаль, гудвилл, справедливая компенсация, компенсация, реституция, наследственные споры, конфискация, публичный (общественный) интерес.

SUMMARY

Blazhivska N. Ye. «Theoretical, Methodological and Application Bases for Applying the ECtHR Case Law in Property Rights Protection». – *Qualifying paper as manuscript.*

Thesis for the Degree of Doctor of Law with major in 12.00.03 «Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law». – Ternopil National Economic University. Ternopil, 2020.

Based on the research efforts made within the framework of the Thesis, the author determines the theoretical, methodological and application bases for using the ECtHR case law in the context of the transformation of the State's legal system and implementation of the ECtHR legal positions into national legislation to enhance the efficiency of property rights protection.

The Thesis investigates the theoretical and methodological bases for the application of the ECtHR case law in property rights protection, in particular, it elaborates on the concept and legal nature of the ECtHR case law, the principles of the ECtHR interpretation and their impact on the application of the ECtHR case law, and also gives a characterization of the ECtHR case law as a source of civil law. The author argues that the ECtHR judgments have the following features: 1) they are open to the public; 2) they are officially published (any interested person can read them); 3) they have a precedent-setting nature; 4) they have a declarative nature; 5) they

have a final nature. At the same time, the ECtHR precedents are characterized by a number of features which are specific when compared to the “classical” precedent. In particular, the ECtHR is not bound by the doctrine of precedent, which means that it is not under the obligation to stick to its judgments. Furthermore, while applying a precedent, the ECtHR is not linked to the parties or factual circumstances. It does not require a justification for using a precedent since it does not apply a provision of law but rather a legal standard which is dissociated from particular life situations and is formed without consideration of the circumstances of an incident, although the ECtHR takes it into account, but rather with due consideration of the «spirit» of the ECnHR.

Based on the analysis of the ECtHR case law, the author outlines the system of property rights protected by this court and explains the meaning of a property rights violation, as well as the grounds of and requirements for lawful limitation of property rights. The author describes the remedies for the protection of property rights under the ECtHR case law, including requirements for just satisfaction and the specific aspects of determining the amount of damage to be compensated. In particular, it is proved that a person may be deprived of his/her property under Article 1 of Protocol No. 1 only subject to the following three special rules: firstly, deprivation of property should have a sound legal basis; secondly, such deprivation should pursue public (social) interests; thirdly, the State has the right to supervise the use of the property concerned, again, in compliance with the formal (legal basis) and material (social interests) requirements. These three rules are interrelated: on the one hand, the second and third rules are special cases of the first rule and should be interpreted from the perspective of the general requirement of respect for property; on the other hand, the conditions of their application equally apply to the first rule.

The author studies the special aspects of the ECtHR case law application for the protection of particular property rights focusing primarily on how the ECtHR protects the right of possession and rights in rem, corporate rights, and intellectual property rights. The author gives particular attention to the specific aspects of the ECtHR case law application for protecting the rights of claim in personam and also elaborates on the meaning of the moratorium on recovery at the expense of the debtor's property in Ukraine's legislation and the ECtHR case law. Besides, the ECtHR case law relating to goodwill and clientele protection is analyzed, and also property interests of an individual in cases where image, name, and other features individualizing such a person are used. The author concludes that so far there are no reasons for the introduction of a separate subjective right which would be aimed at the commercial use of image, name, or other features which individualize a person. For this purpose, the content of personal non-property rights, which have already been introduced, is quite enough, such as: the right to a name; the right to dignity and honor; the right to respect for a deceased person; the right to individuality; the right to personal papers; protection of interests of an individual depicted in photographs and other works of art. In cases where image, name and other features individualizing a person are used, property interests of an individual may be an independent subject

matter of protection as well as may be protected within the framework of the main focus of these rights (an individual may freely, at his/her own discretion, decide on how to behave in his her private life). In both cases, protection of such property interests is subject to the same limitations and restrictions as the relevant personal non-property right.

The author makes a separate analysis of the ECtHR case law relating to hereditary cases. It is proved that the rights to accept inheritance are protected according to the ECHR case law. In this context, it falls within the scope of Article 1 of Protocol No.1 and is regarded as an asset that a person may lawfully expect to receive in the future. At the same time, the right to accept inheritance is covered by Article 8 of the ECnHR within the concept of “family life” which also includes such elements of inheritance law as the right to a mandatory share in the inheritance.

Keywords: European Court of Human Rights, Article 1 of Protocol No.1, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, property, fair balance, legitimate (legal) purpose, protection of property rights, right of possession, right to another's property, intellectual property right, corporate right, right of claim in personam, intangible objects, corporate veil, goodwill, just satisfaction, compensation, restitution, inheritance disputes, confiscation, public (social) interest.

Підписано до друку 26.08.2020 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,0.
Зам. № А029-20. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua